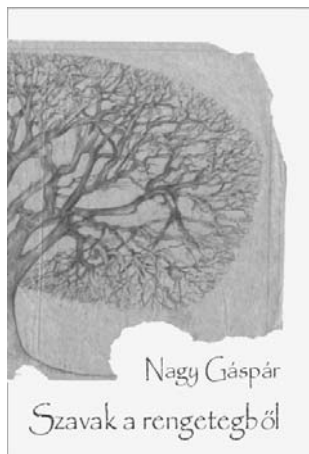

Egy költő világszemlélete – prózában

NAGY GÁSPÁR: SZAVAK A RENGETEGBŐL

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2004
432 oldal, 2950 Ft

A posztmodern – talán már le is zárult – irodalmi korszakában az egyik műértelmező alapszabály arról szólt, hogy a művön kívüli információkat a korszerű szakember nem veszi figyelembe, hiszen a mű nem a valóság valamiféle leképezése, s így az életrajz, a szerzői megjegyzések, mások véleményei ne befolyásoljanak bennünket az egyedi nyelvi alkotást illetően. Ugyanakkor az is – egyébként aligha vitatható – alapigazságnak számított, hogy bármely eddig megalkotott művel párbeszédbe léphet a keletkező új, az intertextualitás az irodalom – tegyük hozzá, ősi – sajátossága. Ha viszont így van, akkor természetes, hogy egyetlen szerző művei is párbeszédet folytatnak egymással, tehát nemcsak a költő lírai alkotásai, hanem azokkal prózai munkái, sőt interjúi, önvallomásai, bármilyen írott vagy szóbeli közlése. S ekkor már környezete, családjának, ismerőseinek, kortársainak véleménye, általában a kor, amelyben él-nie adatott, ugyancsak az intertextualitás lehetséges anyagává válik.

Nagy Gáspár esszéinek első gyűjteményes kötetét forgatva tehát önként adódik két kérdés. Előbb az, hogy mi ezeknek az írásoknak az ön-értéke, majd az, hogy milyen a kapcsolatuk a lírai életművel.

A lírában és a prózában egyaránt otthonos alkotók szinte törvényszerűen szoktak költőként jelentkezni, majd bizonyos életkort és ismertséget elérve jelentkeznek szépprózával, esszéivel. Nagy Gáspár első verseskönyve 1975-ben jelent meg, első szépprózai kötete húsz évvel később. A most kötetbe gyűjtött és összefoglalóan esszéknak nevezett írások közül a legkorábbi viszont egy ugyancsak 1975-ből származó kritika. Az összesen 122 írás közül ugyan mindössze 7 keletkezett a hetvenes években, viszont már 30 a nyolcvanasokban. Valószínűleg sokkal több lenne idesorolható, ha azokban a nyolcvanas években nem lett volna annyi baja az irodalompolitikának Nagy Gáspárral költészetének és közéleti magatartásának egyre határozottabban megmutatkozó ellenzékiségével, s nem vált volna nemkívánatossá, legalábbis korlátozottá a jelenléte. Vagyis ha a szépprózai jelentkezést nem is siette el Nagy Gáspár, a többféle műformában való megnyilatkozást kezdettől fontosnak tartotta.

A kötet írásai között a főként eleinte jellemző kritikák mellett elődökről való megemlékezések, vallomások, költői estek bevezetései, búcsúztatók, köszöntők, alkotói vallomások kapnak helyet. A kiadó egy következő kötetben tervezi megjelentetni a képzőművészeti

tárgyú esszéket és a fontosabb interjúkat. Az a tény, hogy Nagy Gáspár nem a szépprózával kezdett korán foglalkozni, hanem ezekkel a komoly felkészülést igénylő, bár látszólag szerényebb műfajokkal, nemcsak nyitottságát példázza, hanem tanulmányát, a minél teljesebb megismerésre való törekvését is. Közhelyként szokás számon tartani, hogy a költő lírai prózát ír. Nos, Nagy Gáspár itt olvasható írásai ugyan félreismertetlenül egy költő művei, megfogalmazásuk során nem egy másik alkotó mutatkozik meg, s e szövegeknek nem csupán a lírai életműre vonatkoztatva van jelentősége: önértékük is vitathatatlan. Érdemes belegondolni, hogy az esszé 1948 után évtizedekre nemkívánatos műfajjá vált. A bolsevik irodalompolitika csak egyetlen, önmagát is korlátozó nézetrendszert tartott érvényesnek, s a másfajta gondolatokat, a gondolatkísérleteket, egyáltalán a kérdést, a többféle lehetőség feltételezését sokáig az ellenséges ideológia megnyilvánulásának tekintette és elfojtotta, majd korlátozta. Így történhetett meg, hogy az esszének a két világháború között virágzó műfaja 1948 után eltűnt, az ötvenes években csak kivételesen nyilvánulhatott meg, a hatvanas években is csak kevesen engedhették meg maguknak, inkább az 1945 előtt indulók közül, s csak a hetvenes években támadtak méltó folytatói Németh László, Illyés Gyula, Vas István ez irányú munkásságának, mindenekelőtt Csoóri Sándornak, Lator Lászlónak, Mészöly Miklósnak, Nemes Nagy Ágnesnek, Sütő Andrásnak köszönhetően. Ez a helyzet általában sem kedvezett az 1945 után felnövekvő nemzedékek tájékozódásának: közülük is kevesen váltak rendszeres esszéíróvá. Ha most a hatvanas évek óta indulók közül Ágh Istvánt, Jókai Annát, Kodolányi Gyulát, Nádas Pétert, Orbán Ottót, Pintér Lajost említem, tudom, folytatható lenne ez a névsor Nagy Gáspáron kívül másokkal is a szépírók közül, ám a lehetségeshez és a kívánatoshoz képest mindenképpen csonka lenne a teljességre törekvő felsorolás is. Esszéirodalmunk hiátusos, s ez részben a szocializmus korának maradandó károsodást okozó gyermekbetegsége, részben írónk óvatosságának, erőtlenségének a jele. Talán újmódi félelem a posztmodern irodalomtudománytól és a szellemi élet szétszakítottaságától. Talán az a vélekedés áll mögötte, hogy a lényeges kérdésekre nem is lehet választ adni, tehát ne is próbálkozzunk.

Nagy Gáspárra nem ez a jellemző. Ő helytálló és színvalló ember. Úgy gondolja, ódon de kiölhetetlen magatartást vállalva, hogy az embernek, akár művész, akár nem az, dolga van a világon, s ezért a maga módján, a maga eszközeivel, a maga mesterségében cselekednie kell. Vagyis az önmegvalósítás elképzelhetetlen annak figyelembevétele nélkül, hogy az ember elkerülhetetlenül közösségekben létezik, s ezeknek a közösségeknek történelme van: múltja, jelene és jövője. Legelőbb a felnevelő szülői házat, a falut, a balladás nevű Bérbaltavárat, majd a pannonhalmi bencés gimnáziumot kell említeni. Aztán a hazát, egyre intenzívebben megismert régmúltjával, a kisgyerekként megtapasztalt 1956-tal, az ifjúként megélt 1968-cal, az éretté váló, majd poshadó-elhaló Kádár-korral. A haza egyúttal a magyar nyelv és irodalma is. S mindez beleágyazódik az emberiségstudatos szemléletbe, amely érthető és magától értetődő módon elsősorban Közép- és Kelet-Európára figyel, kitüntetetten a csehekre, lengyelekre.

Nem csupán szólam az, hogy a haza a magyar nyelv és irodalma is. S nem csak azért kívánczik ide, mert ennek a kötetnek az írásai elsősorban az irodalommal foglalkoznak, s mi sem természetesebb, mint az, hogy az író szakmájáról készít esszéket. Számunkra a nemzeti himnusz például nem csupán egy megzenésített, énekelhető költemény, amely himnusszá vált, hanem a nemzeti sorsnak szimbolikus lényege. Az egyik esszé (*Költészeti*

bolyongások; nem véletlen konstellációk) egy Kölcsey – Petőfi – Illyés – Kormos költői névsor és a Magyar Kultúra Napja, azaz a *Himnusz* születésnapja alkalmából kapcsolja össze ezeket a költőket. A *Himnusz* keletkezése nagyjából egybeesett Petőfi Sándor megszületésével, ő mindössze három hetes volt, amikor a kézirat alá odakerült az 1823. január 22-i dátum. Illyés Gyula Petőfi szellemkezét fogva vált nemzeti költővé, elődeihez méltóan, s Nagy Gáspár szép elképzelése szerint az *Egy mondat a zsarnokságról* a mi huszadik századi himnuszunk. (Mint ismeretes, ez a mű 1950-ben keletkezett, 1956 forradalmi napjaiban jelenhetett meg, aztán harminc évig kiadhatatlannak bizonyult.) S miként kerül ide a „kismester”, az apolitikus költőként számon tartott Kormos István? Nem csak azért, mert Nagy Gáspár egyik példaképe, s mesternek sem nevezhető kicsinek, s valójában nem is volt apolitikus kevés számú verseiben, hanem azért, mert egy nevezetes irodalmi esten, az Egyetemi Színpadon 1971-ben arra a nézői kérdésre, hogy melyik számára a magyar költészet legfontosabb sora, így válaszolt: „Nyújts feléje védő kart”. S ezzel Nagy Gáspár száz százalékosan egyetért.

Nagy Gáspár az 1956 emlékét igaz módon őrző költők közül alighanem a legtöbbet tette a békéssé vált Kádár-korban. Illyés Gyula említett nagy verséhez azonban nem csupán az eszmei közösség és a tisztelet köti. *Három megjegyzés: egy válasz* című, 1982-es versében Kodály és Illyés előtt tisztelgett: „Én együtt látom őket / egy dalban és / *egy mondatban* / amíg csak itt magyar van / kiadhatatlan versben / megvágott filmszalagon / eldobott hangszalagon / s e század néz rájok / lesütött szemmel – vakon.” E verset akkor a hatalom nem engedte a Tiszatájban megjeleni, Illyés azonban olvashatta, s meg is köszönte a szerzőnek, mint az utókor, az ifjabb nemzedék őrzőjének. Az Illyés Gyulához és e verséhez való viszony az igazi hazaszeretetet szimbolikus kifejeződése is. Azé a patriotizmusé, amely Illyést idézve nem jogot sért, hanem jogot véd, s amely minden körülmények között megpróbál szót emelni a jogtalanok, a sértett jogúak mellett. Beleértve 1956 áldozatait, az ország viszonylagos jólétben élő agyamosott lakosságát, a határon túli magyarságot, a szellemi életünkől kirekesztett emigrációt, mindazt, ami múltunkból eltörlésre, feledésre ítéltetett.

A Kádár-korról közvetlenül nem sokat szólnak ezek az esszék, kevesebbet, mint a versek sora, s mint a kilencvenes évek interjúi, mint a széppróza, mégis ott van bennük a korlátozó, a jogsértő rendszerrel való vita, a mikor miként lehetséges tiltakozás, majd az utólagos megítélés. Önmaga szerepét egyáltalán nem tolja előtérbe, nem is emeli meg a szerző, s mint szellemesen megjegyzi: „Bátor nem voltam anno sem, inkább csak: nem mertem félni.” Pedig mégiscsak bátorság kellett azokhoz a versekhez, amelyek 1956 igazáért pereltek: megírásukhoz is, közlésükhöz, már a megkísérléshez is. S megnyugtató, hogy ehhez az időben is akadtak szerkesztőtársak, támadt segítők hada az Írószövetségben.

Ha Magyarországon legalább viszonylag normális polgári berendezkedés lehetett volna a huszadik században, akkor talán Nagy Gáspár nem vált volna homo politicussá, hanem elsősorban egyik legkedvesebb mesterét, Jékely Zoltánt követi lírai témákban és hangulatokban, esetleg Krúdy Gyula világának ezredvégi lírai változatát teremti meg. Benne volt, s meg is termett benne ez a lehetőség is, ám – a nyilvános fogadtatásban mindenképpen – elnyomta ezeket lírájának politikai és átpolitikált visszhangja.

Klasszikus és kortárs mestereiről írott esszéi igen tág szemléletről, előítélet-mentes gondolkodásmódról és befogadásról tanúskodnak. Az egyértelmű, hogy a legfontosabbak

közé tartozik Berzsenyi Dániel, Petőfi Sándor, Arany János, Illyés Gyula, Kormos István, Nagy László, Csoóri Sándor, Ágh István. De szeretettel és értően szól például Szabó Lőrincről, Határ Győzőről, Vasadi Péterről, Horváth Elemérről, Kalász Mártonról, a közvetlenül előtte járók közül Rózsa Endréről, Farkas Árpádról, Kovács Istvánról, s olyan nemzedéktársakról is, mint Baka István, Szervác József, Markó Béla, Vári Fábián László. De nem zárkózik el a prózaíróktól sem: Sütő Andrásról, Sánta Ferencről, Hajnóczy Péterről vannak lényeges közlendői. Néhány példát említek esszéiből.

Szabó Lőrinc centenáriuma azt idézte fel, hogy 1957 őszén Illyés néhány mondatos gyászbeszéde mennyire tüntetés-erejű volt. Egyre kevesebben élnek ma már, akik ott lehettek, nem árt tehát erre figyelmeztetni, hiszen ma olvasva a szöveget, a kulcsmondat kapcsán nem feltétlenül gondolunk 1956-ra: „Se veszteségeinket fölmérni, és fájdalomainkat kifejezni nincs méltó szó.” – Szám szerint a legtöbb írás – 11 – Kormos Istvánnal foglalkozik. Sok bennük a személyes emlék, hiszen az utolsó évek közvetlen tanúja lehetett a fiatalabb pályatárs. De volt bátorsága és ereje ahhoz is, hogy a költő egyik legszebb kései versét, az *Október* címűt részletesen és szakszerűen elemezze. Ezt olvasva, csak sajnálni lehet, hogy e műfajban egyelőre kivételes ez a munka. Pedig Nagy Gáspár Nemes Nagy Ágneshez, Lator Lászlóhoz, Fodor Andráshoz mérhető, nagyszerű verselemző-költő lehetne. – Kilenc írás foglalkozik Nagy Lászlóval. Egyetlen, nem pusztán filológiai érvényességű adalék: ő vette észre, hogy a hetvenes években nemcsak a műfordítói, hanem a költői pályán is fontos a Zbigniew Herbert verseivel történt találkozás. – Ágh István prózáját így jellemezte: „enged a vallomás, az álom, a versekből itthagytott és tovaregző képek előretörő kísértéseinek; és a végiggondolás, egyáltalán a fegyelmezett oknyomozás regulájában eljut az egyensúlyi állapothoz”. – Rózsa Endre nevezetes versével kapcsolatban (*Elsűlylyedt csatatér*) a hatvanas-hetvenes évek fordulójának társadalmi helyzetéről azt jelentette ki, hogy „Mintha csak a reformkorban és a Bach-korszakban élnénk egyszerre...!” – Sánta Ferencsel 1982-ben egy hivatalos romániai utazáson vett részt Nagy Gáspár, s erre emlékezve rajzol róla feledhetetlen portrét húsz évvel később. – Hajnóczy Péterről részletes interjút adott egy emlékkönyv számára, s ebben őt a nemzedék legfontosabb írójaként elemezte.

Nemcsak a példaképek, hanem a tőlük vett, s a szövegösszefüggésben különösen sugárzóvá, szállóige-szerűvé váló példamondatok is jellemzik az esszék szerzőjét. Himnuszainkat már idéztem. Tamási Árontól egy 1956 őszi mondatot választ: „Nincs módunk kitérni a hűség elől.” Bibó Istvántól többször is azt, hogy ez a túlfeszült lényeglátók és a hamis realisták országa. Máraitól: „A szabadság az önként vállalt, jogosnak elismert kötelességek összessége. Minden más nem szabadság, hanem önzés és kapzsi túlzás.”

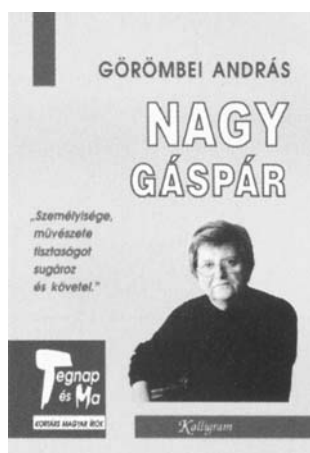
Két helyen is idéz Nagy Gáspár egy ómexikóinak nevezett mondatot: „A költészet attól költészet, hogy úgy viselkednek benne a szavak, mintha először találkoznának.” Több helyről lehetne hasonló jelentésű gondolatot idézni, a jelentős költészetnek valóban egyik axiómája az ilyenféle mondat. Ez az első találkozás azonban nemcsak nagyszerűvé teszi a verset, hanem szorosabban köti az anyanyelvhez, jórészt emiatt válik egy-egy lírai mű teljes hitelességgel lefordíthatatlanná. 1988-ban a költészetről tűnődve (*Az emlékezés joga*) a költő T. S. Eliot és Nichita Stănescu nézeteivel rokonszenvezik, s az előbbit idézi: „A költészet örökös emlékeztető mindazokra a dolgokra, amelyek csak egyetlen nyelven mondhatók el és lefordíthatatlanok.” Nagy Gáspár azonban a maga eszményeit, felfogását

nemcsak a klasszikusokhoz való viszonyával fejezi ki, hanem a közvetlenebb jelenről is véleményt mond. Amiként nem titkolta korábban a szocialista ideológiával szembeni ellenérzéseit, állást foglal többször a posztmodernnel kapcsolatban is. A már említett Hajnóczyról való beszélgetésben jelentette ki: „Rendkívüli műgonddal dolgozott, de mégsem ezt az oldalt tartotta a legfontosabbnak, hanem az »üzenetet« –, hogy elcsépel szóval éljek.” Vagyis a prózaíró „vérrel írta” a műveit. Rejtett önvallomás ez egyúttal, s ez magyarázza azt a következetes kritikát, amelyet itt és más írásaiban is megfogalmaz a posztmodernnel kapcsolatban. Nem az a baja, hogy nem követnek egy Illyés- vagy Nagy László-féle utat, hanem az, hogy általában nem vére megy a mű megalkotása. Hiszen nyitott példázatú alkotó, aki nem egyetlen utat tud csak elképzelni a költői üdvözüléshez. Szépen példázza ezt szárnyasoltár terve, amelyen csak négy mű szerepelhet a huszadik század második feléből. Az ő választottjai: *Egy mondat a zsarnokságról*, *Apokrif*, *Menyegző*, *Psyché*. Elvehetnénk közülük, hozzátehetnénk másokat, de ezekre a költőkre mindannyian gondolnánk, ha tárgyilagosságra törekszünk.

Vaszy Géza

Kortársunk: Nagy Gáspár

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2004
280 oldal, 1700 Ft

Monográfiát írni mindig embert próbáló feladat, s különösen így van ez, ha kortárs alkotóval foglalkozunk. Itt is több eset s így több nehézségi fok képzelhető el. Az alkotói pálya lehet a közelmúltban lezárult, mint például Szécsi Margité vagy Orbán Ottóé. Az író járhat életútja és munkássága őszike-korszakában, mint Rába György vagy Tornai József, s az ő esetükben már valódi pályakép készíthető. S járhat az emberélet sűrűjében is, mint Rakovszky Zsuzsa vagy éppen Nagy Gáspár, s az ő pályájukon még sokféle fordulat lehetséges, de sok új mű mindenképpen várható. Az irodalomtörténésznek-kritikusnak mindenképpen másként kell foglalkoznia egy lezárult, mint egy formálódó pályával. S van még valami, amit lehetetlen figyelmen kívül hagyni. Nem mindegy, hogy a pályakép készítője ismeri-e s milyen szinten azt az író, akiről könyvet készít. A régi ismeretség is lehet csupán a művekre korlátozódó s kritikákban, tanulmányokban megnyilvánuló, de lehet egyúttal akár baráti kapcsolat is. Ez utóbbi korlátozhatja a monográfus objektivitására törekvését, másrészt viszont számos olyan ismeret juttathat el, ami másképpen megszerzhetetlen. Nagy Gáspár első monográfiája, Görömbei András régi s avatott ismerője a formálódó életműnek s a szerzőnek is. Ez hasznos előfeltétele a monográfia-írásnak, de őt nem ez ültette az íróasztalhoz, hanem a szellemi-esztétikai-erkölcsi azonosulás ezzel a költészettel, s az a szándék, hogy egy szakmai hiányt pótoljon. Az imént olyan alkotókat soroltam, s csak költőket, akikről idáig egyetlen kismonográfia sem készült el, s a jelzésszerűen kiválasztott névsort hosszan lehetne folytatni. Ám a panasz helyett most örömmel nyugtázzhatjuk, hogy a képzeletbeli hiánylistán eggyel csökkent a nevek száma.

Engem már akkor megnyugvás fogott el, amikor megtudtam, hogy Görömbei András dolgozik ezen a könyvön. Igazi adósságtörlesztésnek éreztem már a szándékot is. Bár képzeletbeli feladatlistámon szerepelt, ábrándként inkább, hogy egyszer Nagy Gáspárról is írhatnék egy könyvet, tudtam, hogy erre magam aligha keríthetek sort egyéb feladatok miatt. Pedig – s ezt nem hivalkodásként jegyzem meg –, Nagy Gáspár első „felfedezői” közé tartoztam. A hetvenes évek elején az ifjúsági hetilap irodalmi szerkesztőjeként keresett fel 1973-ban. Néhány versének közlése után decemberben a hónap költőjeként mutattam be négy versével és tömör vallomásával. Itt jelent meg az *Anyámmal hófehérülök*, azóta is egyik kedves versem, s ezt a korabeli tallózó folyóirat, a *Látóhatár* is átvette.

Görömbei András – sok egyéb munkája mellett – Nagy Lászlóról írt nagymonográfiát, kismonográfiát pedig ez idáig Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Csoóri Sándorról és most

Nagy Gáspárról. Ezzel eljutott saját nemzedékéhez: Nagy Gáspár néhány évvel nála is fiatalabb. Az irodalomtörténész számára ez ugyancsak különleges helyzet, hiszen az a természetes és szokásos, hogy az irodalmi szakember kritikusi énje elkezdje figyelemmel kísérni a saját nemzedékét is, majd szeretettel követi nyomon felfedezettjeit. Nem kis idő – évtizedek – után azonban el lehet jutni oda, hogy nemzedéktársunk vitathatatlanul klasszikus értékek létrehozójává vált, tehát már nem csak kritikusként, hanem irodalomtörténészként is kiköveteli figyelmünket. Ez egyrészt jóleső, a nemzedéki öntudatot, eredményességet növelő érzés, másrészt azonban elégikus hangulatot is kelthet, hiszen nem csak a nemzedék, az alkotó beérkeztségét jelzi, hanem az egyre közelebb távozásnak a képzetét is. S ez ügyben még valamivel, régebben aligha megtapasztalhatóval kellett szembesülnie a monográfusnak, s egy ideje nyilvánvalóan az egyetemi tanárnak is. Aki a huszadik század második fele irodalmának történetét is tanítja, s több-kevesebb évtizeden át már maga is tanítja, cselekvő részese volt e korszak társadalmi és irodalmi életének, az a mai húsz-huszonevésesekkel találkozva, őket tanítva elkerülhetetlenül átéli azt, hogy amit ő megtapasztalt húsz-harminc-negyven éve, az ma már történelem, irodalomtörténet. Amiként nekünk hajdan egy lezárult korszak klasszikusa volt Babits Mihály vagy József Attila, ugyanúgy klasszikus nekik Illyés Gyula vagy Nagy László. Feltételezem, hogy ez a tanári tapasztalat is szerepet játszott Görömbei Andrásnak abban az elhatározásában, hogy könyvében nem csak Nagy Gáspár munkásságát mutatja be, hanem azt a korszakot, azokat az évtizedeket is, amelyekben eddig élt és alkotott. Nagyon helyesen: számított fiatal olvasókra is, akik ma vagy akár tíz év múlva veszik kézbe ezt a munkát.

Más is indokolja az évtizedek körképszerű bemutatását. Nagy Gáspár ugyanis olyan költő, akinek munkássága teljes körűen nem érthető meg ezeknek az évtizedeknek legalább vázlatos ismerete nélkül. S ezért is a monográfusnak az elmúlt évtizedek történelme, szellemi élete mellett az irodalom zajló életében, ennek elméleti-kritikai fogadtatástörténetében is el kell helyeznie az alkotót. Nagy Gáspár első verseskönyve 1975 májusában jelent meg, s ennek lassan harminc éve. A pályakezdő költő legfontosabb mesterei Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Kormos István és Nagy László. A hetvenes években azonban nem csupán nekik vannak követők, s nem is csak Weöres Sándornak vagy Pilinszky Jánosnak. Radikálisan új irodalmi tendenciák tűntek fel. A hatvanas évek végén az irodalomban, a képzőművészetben még csak lefojtva jelentkezhetett a neoavangárd, de 1973-ban azért már megjelenhetett Tandori Dezső nevezetes verseskönyve, az *Egy talált tárgy megtisztítása*. Az évtized végére pedig nyilvánvalóvá vált – prózai műveknek köszönhetően – az irodalom korszakváltása, a posztmodern szerzők radikális fellépése. Mint minden, magát lényegesen újként deklaráló irányzat, a posztmodern is elutasított, érvénytelennek nyilvánított mindent, ami nem övele azonosult. Pedig – s ez legalább másfél évszázada így van – nincsenek egységes korstílusok, irányzatok, a fellépő újak ritkán semmisítik meg az addigiak érvényességét. 2004-ben talán már kijelenthető, hogy a posztmodern is klasszicizálódott, s ennek tudatában a kánonképző szakemberek is megértőbbek lehetnek a nem posztmodern szemléletű szerzőkkel. Görömbei András könyvének első fejezete *A magyar líra az ezredfordulón* tárgykörének higgadt elemzése. Álláspontja szerint „A hagyományokhoz való viszonynak csak egyik lehetősége a szakítás, a másik, nem kevésbé értékes, nem kevésbé termékeny módja az átalakító, megújító továbbvívés.” Axiómaértékű ez a megállapítás, s jóval békésebbé válhatna irodalmunk és irodalomtudományunk élete, ha

ez a kétszerkettő igazságaként fogadtatna el. Ha így lenne, Görömbeinek nem kellett volna kifejtienie, indokolnia ezt, Orbán Ottó, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Tózsér Árpád, Ágh István, Utassy József és mások értékeinek tömör bemutatása után térve át az ide tartozó Nagy Gáspár bemutatására.

A posztmodern kirekesztő nézetei közül a legradikálisabbak az irodalom fogalmát értékelték át. A valóság és az irodalom kapcsolata vált kérdésessé, még inkább tagadottá. Ebből következett, hogy az irodalomnak nincs üzenete, nem a valóságra vonatkozik, hanem a nyelvre. A történetiséget félresöpörve úgy gondolták, hogy az ő teóriájuk lefokoz majdnem minden korábbi értéket. A legbántóbban a közelmúlt irodalmával bántak el: ami nem őket készítette elő, az csökkent értékűnek vagy értéktelennek mutatkozott számukra, mint például Illyés Gyula vagy Nagy László munkássága. S ebből következett, hogy az ő követőik se kaphattak sok jó szót, így Nagy Gáspár sem. Pedig ő sem folytatott ez ügyben struccpolitikát. Mint Görömbei András részletesen bemutatta, létezett, s jelesen Nagy Gáspár költészetében is egy vitatkozó tudomásulvétel, amely a poétikai-nyelvi eszközökkel bizonyos mértékig, a maga számára szükséges mértékben élt is, a szemléletmódot azonban elutasította, mert kevesebbnek tartotta, s okkal annál, ami a legerősebb magyar irodalmi hagyomány, s amelynek jelenkori érvénytelenségét, még senki nem tudta bebizonyítani. E hagyomány szerint esztétikum és etikum egymásra utal, egymás értékét növeli. Ennek az etikumnak nyomatékos eleme a közösség, kiemelten a nemzeti közösség iránti felelősségérzet. Sok újtó szándékú alkotó és kritikus leírta már, hogy az irodalomnak nincs feladata. Szükségszerűen valóban nincs több, mint esztétikai értéket létrehozni. Ám ez az esztétikai érték nem csupán a nyelvben, poétikai eszközökben nyilatkozik meg, hanem más értékszerkezetekben is. A nyelv az emberi társadalom nyelve, az írásmű elkerülhetetlenül vonatkozik az egyénre és társadalmára, azok értékeire és ezen értékek hiányaira.

Nagy Gáspár első nagy találkozása a történelemmel 1968-ban történt, a csehszlovákiai megszállást megtapasztalva. Központivá nála azonban 1956 forradalma és annak leverése, emlékének kötelező elfojtása, az ebből következő felejtés, a megtagadás vált. Lírájának jelentős vonulata politikai költészet, jelentős motívumcsokra kapcsolódik 1956-hoz. Még költészetének ismerői is meglepődhetnek, amikor 2002-ben megjelent a „...nem szabad feledNI...!” című kötet. E „versek – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára” készültek a pálya egésze során, s a tematikus gyűjtemény 76 verset tartalmazott. Nagyobb részüik természetesen áttételesen vagy részlegesen utal 1956 motívumkörére, de ide tartoznak olyan közismertnek nevezhető alkotások is, mint az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából*. A Kalligram monográfiatorozata korlátozott terjedelmet enged csak meg, s ez óhatatlanul együtt jár azzal, hogy csak kevés verset lehet részletesebben elemezni. Görömbei András a legsokoldalúbban éppen ezt a két verset tárgyalja. E két vers fogadtatástörténetét talán nem szükséges most felvázolni, ám mindkettő a nyolcvanas évek, a kései Kádár-kor továbbélő, bolsevik jellegű konzervatívizmusát példázza, az 1956 megítélésében való kérlelhetetlen, konok hazugságot. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* 1984 őszén jelent meg, s magam is sokáig hajlamos voltam arra – a vers bátorságának, szókimondásának elismerése mellett –, hogy elsősorban politikai tettek tartam, s csak másodsorban esztétikainak is. Görömbei András elemzése minden kételkedőt meggyőzhet e rövid szöveg összetettségéről, irodalmi megformáltságáról. Petőfi Sándortól Petri Györgyig (s milyen

érdekes észrevenni, hogy ők a költők ábécé szerinti sorrendjében egymás mellett szerepelnek), majd tovább Nagy Gáspárig és tovább a XXI. század költőinek soráig bármikor adódhatnak olyan társadalmi helyzetek, amelyekben a politikai költészet – olykor annak közvetlenebbül agitatív változata – megszólalhat, és komoly hatást érhet el. Az *Öröknyár* meglehetősen egyértelmű állásfoglalás, titkos ügynöki, főcenzori megértéséhez nem kellett irodalmi műveltség. Jóval áttételesebb, „irodalmiasabb” *A Fiú naplójából*, amely a Tiszatájban jelent meg 1986 júniusában, s amely az évtized leglátványosabb irodalompolitikai botrányát okozta. Egy okos főcenzor e fölött szemet hunyhatott volna, ha nem lett volna régóta aktuális, de rendre halogatott feladat a folyóirat megrendszabályozása, s ennek révén az íróársadalom megfélemlítése.

1956 igazi emlékének őrzése kötelezően volt etikai és lehetségesen költői feladat. E kettőt egyszerre Petri György és Nagy Gáspár tudta a legteljesebben megvalósítani. De egyikük sem tekinthető pusztán politikai költőnek, bár csupán e minőségben is lehetséges maradandó életművet létrehozni. Görömbei András monográfiája e költészet tematikai, eszmei, poétikai sokoldalúságát kötetről kötetre, alkotói pályaszakaszról újabb szakaszra átlépve tárgyalja. A gyermek- és diákkori hatások tárgyalásától a véglegesen érvényes költői szerep megtalálásán át jutunk el a korán jelentkező haláltudat elemzéséig. Bemutatja, hogy a magyarság iránti elkötelezettség szervesen egybeépül a tágabb közép- és kelet-európai régió és népei iránti érdeklődéssel, a kiolthatatlan sorsközösség-tudattal, mindennek egyetemessé tágításával. Társadalom- és létfilozófia nem a költői világkép két elkülönült területe: magától értetődő elszakíthatatlanságuk. Nagy Gáspár is elmondhatja magáról azt, amit Pilinszky: költő vagyok és katolikus. Ám ő egészen másként vallásos. Miként Görömbei megfogalmazza: „költői énjének transzcendens hite kételyek nélkül való”.

Kritikák, tanulmányértékű bírálatok, elemzések szép számban születtek eddig is Nagy Gáspárról. Görömbei András annak a tudósnak a lelkiismeretességével írta meg könyvét, aki tudja, hogy elődeinek (kortársainak) a munkái nélkül sokkal nehezebb lenne a dolga. Számos esetben megtehetné, hogy csak a gondolatot veszi át, s a saját szavaival fogalmazza újra, de ő ennél jobban tiszteli mások találó megfogalmazásait. Olykor több mondatot, olykor csak néhány szavas közlést vesz, de szinte keresi az alkalmat a korábbi munkák megemlézésére. Összesen száz alkalommal idéz a Nagy Gáspár-szakirodalomból. Könyvében nem csak a lírikust mutatja be, hanem a próza- és az esszéíró is. A sorozat adott keretei között a teljességre törekszik, tudva azt is, hogy még sok tanulmánynak, műelemzésnek kell megszületnie Nagy Gáspár eddigi műveiről s természetesen az ezután megírandókról is addig, amíg eljön majd egyszer az ideje egy nagymonográfia elkészítésének.

Vörösi Géza